

ЯКОВЕНКО Р. В.

ЛЕКЦІЯ № 5

з курсу

**ОСНОВИ
ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ**

для студентів інженерно-технічних спеціальностей

УДК 330.101(075)

ББК 65.01я73

Я47

Затверджено на засіданні кафедри економічної теорії, маркетингу та економічної кібернетики. Протокол від 12 вересня 2018 року № 2.

© Р.В. Яковенко, 2018.

© ЦНТУ, 2018.

Тема 5. ГРОШОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА

ЗМІСТ

1. Сутність та функції грошей.
2. Закон грошового обігу.
3. Грошова система. Види грошових систем.
4. Сутність, принципи та етапи кредитування.
5. Форми кредиту.
6. Банки. Банківська система України.
7. Кредитна система.

1. Сутність та функції грошей

Перехід від *натурального господарства* до *товарного виробництва*, тобто виробництва продукції не для особистого споживання а для його обміну, зумовив виникнення потреби в універсальному товарі, який міг би виконувати функцію загального обмінного еквіваленту для спрощення процесу обміну товарами. За різними історичними джерелами, гроші виникли в 7-му столітті до н.е. в Лідійській державі чи в стародавньому Китаї.

Гроші – це специфічний товар, який виконує функцію загального обмінного еквівалента, на підставі якого вимірюється вартість усіх інших товарів.

Еволюційно відомими є 4 форми грошей:

- 1 – товарні гроші (золоті зливки, певні групи товарів, наприклад зброя);
- 2 – металеві гроші (монети);
- 3 – паперові гроші (векселі, банкноти, казначейські білети);
- 4 – електронні гроші (безготівкові, web-money).

До функцій грошей відносять:

а) **Засіб обігу**, коли гроші використовують як засіб оплати за товари та послуги, то кажуть що вони виконують функцію засобу обігу. Гроші дозволяють поєднати окремі акти обміну в єдиний процес обігу.

б) **Функція грошей як міри вартості** – це здатність вимірювати вартість усіх товарів у грошових одиницях держави. Сьогодні грошові одиниці малорозвинутих країн виконують функцію засобу обігу, в той час як функцію міри вартості там виконують валюти розвинутих країн, особливо в умовах значної інфляції.

в) **Засіб нагромадження** – це особлива функція, яка забезпечує володарю в майбутньому купівельну спроможність накопиченого активу в умовах стабільної економіки. Люди можуть зберігати свій скарб у вигляді коштовностей, нерухомості, акцій тощо, однак гроші найбільш придатні до цього, оскільки мають абсолютну ліквідність.

Ліквідність – це здатність активу бути швидко, без перешкод обміненим на засіб платежу або бути використаним як засіб платежу.

г) **Засіб платежу**. Товари не завжди продаються за готівкові гроші, оскільки до моменту появи на ринку одного продавця зі своїм товаром, в

інших ще може не бути готівкових грошей. Тому виникає необхідність купівлі-продажу товарів в кредит, тобто з відстроченням платежу. В цьому випадку гроші функціонують не як засіб обігу, а як засіб платежу. При авансових платежах, гроші передаються продавцю раніше отримання від нього товару. Найхарактернішою ознакою функції грошей як засобу платежу є наявність розриву в часі між передачею товару покупцю та грошей продавцю. Гроші як засіб платежу на відміну від грошей як засобу обігу, не опосередковують, а завершають акт купівлі-продажу.

Типовим прикладом реалізації цієї функції є виплата заробітної плати та повернення боргів.

д) **Світові гроші.** Гроші виступають засобом зв'язку відокремлених товаровиробників не лише на національному, а й на міжнародному ринках, забезпечуючи загальносвітову еквівалентність обміну, в цій якості гроші виконують функцію світових грошей.

2. Закон грошового обігу

Грошовий оборот – це частина загальноекономічного обігу, яка відображає рух грошей в готівковій та безготівковій формах в процесі розширеного суспільного відтворення та обслуговування нетоварних виплат і розрахунків.

З точки зору *Карла Маркса*, закон грошового обігу має такий математичний вигляд:

Кількість грошей,	Сума цін реалізованих товарів	Сума цін то- варів про- даних в кредит	+ тежів по зо- бов'язанням	Сума от- риманих платежів
необхідних = -----				
для обігу	Середнє число оборотів грошей як засобу обігу та засобу платежу			

Дещо іншої точки зору, дотримувався представник кількісної теорії грошей **Ірвінг Фішер**, який сформулював таке рівняння:

$M \times V = P \times Q$, де	M – кількість грошей в обігу V – швидкість обертання грошей P – середня ціна товарів і послуг Q – кількість реалізованих товарів і послуг
--------------------------------	--

Отже, *головний принцип організації грошового обігу* – обмеження грошової маси реальними потребами товарообороту. Перебільшення маси грошей в обігу призводить до їх знецінення.

3. Грошова система. Види грошових систем

Грошова система – це форми організації грошового обігу, що склались історично і закріплені національним законодавством. У залежності від видів грошей розрізняють грошові системи двох типів:

система металевого обігу, яка базується на дійсних грошах (золото, срібло), які виконують всі п'ять функцій, а існуючі банкноти без перешкод обмінюються на дійсні гроші;

система паперово-кредитного обігу, за якої дійсні гроші не беруть участі в обігу, вони замінені на умовні знаки вартості – паперово-кредитні гроші.

Наявність в структурі обігу різних видів грошових знаків породила економічний **закон Коперника-Грешема**, який полягає у тому, що *менш коштовні гроші витісняють з обігу більш коштовні*. Це обумовлюється тим, що люди прагнуть позбутись номінальних (паперових) грошей і розраховуються ними, в той час як металеві гроші вони прагнуть залишати в якості заощаджень.

В залежності від кількості металів, що використовуються у вигляді бази грошового обігу, виділяють 2 види металевих грошових систем:

- **біметалізм**, система, в якій роль загального еквівалента закріплена за двома металами (золотом та сріблом), і встановлюються 2 ціни на 1 товар;
- **монометалізм**, грошова система, в якій один метал виконує функцію загального еквівалента.

В більшості країн світу, срібний монометалізм історично змінився на золотий.

Існує 3 види золотого монометалізму:

- **золотомонетний**;
- **золотозливковий**;
- **золотодевізний** (при якому банкноти обмінюються на золоті платіжні засоби в іноземній валюті країни, в якій діє золотозливковий стандарт; система властива, в тому числі, й колоніальним країнам).

4. Сутність, принципи та етапи кредитування

Кредит (від лат. Credo – вірю, довіряю) – це система відносин, що виникають між позикодавцем (кредитором) і позичальником (дебітором) з приводу мобілізації тимчасово вільних грошових коштів та їх використання на умовах повернення та плати за використання.

Принципи кредитування:

- 1) повернення;
- 2) терміновість;
- 3) забезпеченість;

- 4) платність;
- 5) цільове призначення.

Етапи кредитування:

- 1) акумуляція (накопичення) коштів у кредитора;
- 2) надання позичальником заявки та обґрунтування кредиту;
- 3) отримання кредиту;
- 4) використання коштів;
- 5) накопичення коштів у позичальника;
- 6) повернення коштів позичальником;
- 7) отримання кредитором процента.

5. Форми кредиту

У залежності від форми надання розрізняють 2 види кредиту: **товарний та грошовий**. В товарній формі кредитні відносини виникають між продавцями та покупцями, коли останні отримують товари чи послуги з відстроченням платежу, це є **комерційний кредит**. Якщо в покупця немає грошей для придбання товару – він може бути добровільно переданий продавцем споживачу в кредит, а факт передачі оформлюється векселем.

Грошовий кредит – це перш за все **банківський кредит**, кредитні відносини між банками і клієнтами виникають не лише при отриманні клієнтами кредиту, а й при вкладанні ними своїх грошових коштів у вигляді внесків на поточних та депозитних рахунках. Банківський кредит обумовлює не лише обіг товарів а й накопичення капіталу.

В залежності від цільового використання кредит буває **виробничим** або **споживчим**.

У залежності від забезпеченості кредити бувають: **забезпеченими** або **ломбардними** та **незабезпеченими** або **бланковими**.

За терміном надання розрізняють:

- **термінові**, що надаються на визначений в договорі термін коротко- (до 1 року), середньострокові (1-3 роки) та довгострокові (більше 3 років);
- **до запити**, видаються на невизначений термін, які, за вимогою кредитора, мають бути негайно повернені у визначений ним термін;
- **прострочені**, термін повернення яких вже минув;
- **відстрочені**, термін повернення яких перенесено.

В залежності від організації кредитних відносин розрізняють **міжгосподарський, банківський та державний кредити**.

6. Банки. Банківська система України

Банки виконують наступні **функції**:

- 1) **акумуляція і зберігання грошових засобів** суб'єктів фінансово-господарської діяльності, створення позичкового капіталу;
- 2) **здійснення посередницької діяльності** в грошових розрахунках між суб'єктами фінансової діяльності;

3) **надання кредиту**, кредитна участь у фінансово-економічному обігу грошей;

4) **емісія платіжних засобів і цінних паперів відповідно до їх повноважень, що закріплені в статуті.**

В залежності від спектру дій, що виконують банки їх поділяють на **універсальні та спеціалізовані.**

Всі операції банків, поділяють на активні та пасивні. **Пасивними** наз. операції, за допомогою яких банки утворюють позичкові ресурси (прийом та зберігання вкладів). **Активними** наз. операції, пов'язані з наданням кредитів позичальникам.

В Україні діє **дворівнева банківська система**. На першому рівні розташовуються державні банки, на другому – комерційні. Всі банки України, крім НБУ є комерційними. Станом на 20 лютого 2017 року в Україні діє 8 державних комерційних банків, це Український експортно-імпортерський банк (Ексімбанк), Ощадний банк України, Укргазбанк, Родовід Банк, Розрахунковий центр, Держзембанк, УБРР, Приватбанк.

7. Кредитна система

Кредитна система – це сукупність різноманітних кредитно-фінансових установ, що працюють на ринку позичкових капіталів та здійснюють акумуляцію та мобілізацію грошового капіталу.

Сучасна кредитна система складається з наступних елементів:

1. **Центральний банк**, державні та напівдержавні банки.
2. **Банківський сектор**:
 - комерційні;
 - ощадні;
 - інвестиційні;
 - іпотечні;
 - спеціалізовані банки.
3. **Страховий сектор**: страхові компанії та пенсійні фонди.
4. **Спеціалізовані небанківські фінансово-кредитні інститути**:
 - інвестиційні компанії;
 - фінансові компанії;
 - благодійні фонди;
 - трастові компанії;
 - позиково-ощадні асоціації;
 - кредитні спілки.

Така структура є типовою для більшості розвинутих країн, її називають чотирирівневою (або трирівневою, коли страховий сектор поєднують з четвертим).

Література:

1. *Яковенко Р. В.* Основи теорії економіки для технічних спеціальностей : навч. посіб. / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Поліграф-Сервіс”, 2009. – 120 с. : іл.
2. *Яковенко Р. В.* Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – [2-ге вид., випр.]. – Кіровоград : „КОД”, 2010. – 548 с. : іл.
3. *Яковенко Р. В.* Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики. Дидактичний довідник / Роман Яковенко. – [Вид. 2-ге, випр.]. – Кіровоград : видавець Лисенко В.Ф., 2015. – 130 с.
4. *Яковенко Р. В.* Робоча програма дисципліни „Основи економічної теорії” для студентів денної та заочної форми навчання за галуззю знань 13 „Механічна інженерія”, спеціальностей 131 „Прикладна механіка”, 133 „Галузеве машинобудування”, 274 „Автомобільний транспорт”, 192 „Будівництво та цивільна інженерія” / Р. В. Яковенко, Г. К. Волчкова. – Кропивницький : КНТУ, 2017. – 36 с. Доступно за адресою: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6986/1/200pdf.PDF>.
5. *Яковенко Р. В.* Основи економічної теорії для технічних спеціальностей : конспект лекцій / Роман Яковенко. – Кропивницький : КНТУ, 2016. – 50 с. : іл. Доступно за адресою: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6135/1/konsp16.PDF>.
6. *Яковенко Р. В.* Економічна теорія : конспект лекцій. Частина перша. / Роман Яковенко. – Кіровоград : КНТУ, 2012. – 68 с. : іл. Доступно за адресою: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6171/1/konspek1.PDF>.
7. *Яковенко Р. В.* Економічна теорія : конспект лекцій. Частина друга. / Роман Яковенко. – Кіровоград : КНТУ, 2012. – 80 с. : іл. Доступно за адресою: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6172/1/konspek2.PDF>.
8. *Яковенко Р. В.* Основи економічної теорії для студентів юридичного факультету : конспект лекцій / Роман Яковенко. – Кіровоград : КІРУЕ, 2016. – 50 с. : іл. Доступно за адресою: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6419/1/konsUF.PDF>.
9. *Яковенко Р. В.* Економічна теорія : опорний конспект лекцій для студентів спеціальностей „Менеджмент” та „Міжнародні економічні відносини” / Роман Яковенко. – Кропивницький: КНТУ, 2016. – 72 с. : іл. Доступно за адресою: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6168/1/Konspekt16O.PDF>.
10. *Яковенко Р. В.* Наукова робота студентів : методичні поради та рекомендації / Роман Яковенко. – Кіровоград : „ПіК”, 2009. – 40 с. Доступно за адресою: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6104/1/nrsss17.PDF>.
11. *Яковенко Р. В.* Тести для контролю знань з навчальної дисципліни „Економічна теорія” / Р. В. Яковенко. – Кропивницький : КНТУ,

20016. – 17 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6318/1/test16pdf.PDF>.

12. Яковенко Р. В. Тести для контролю знань з навчальної дисципліни „Основи економічної теорії” для технічних спеціальностей / Р. В. Яковенко. – Кіровоград : КНТУ, 2011. – 24 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6319/1/test16teh.PDF>.

13. Яковенко Р. В. Економічна теорія : зразки практичних розрахункових робіт / Роман Яковенко. – Кіровоград : КНТУ, 2012. – 22 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6424/1/zrazki.PDF>.

14. Яковенко Р. В. Актуальна тематика наукових досліджень студентів / Роман Яковенко. – Кропивницький : ЦНТУ, 2017. – 5 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/7097/1/256pdddf.PDF>.

15. Яковенко Р. В. Питання до заліку з дисципліни „Основи економічної теорії” для студентів денної та заочної форми навчання / Р. В. Яковенко. – Кропивницький : ЦНТУ, 2017. – 4 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6989/1/203pdf.PDF>.

16. Яковенко Р. В. Вопросы для зачёта/экзамена по курсу «Основы экономической теории» в 2017-2018 учебном году для иностранных студентов / Р. В. Яковенко. – Кропивницький : ЦНТУ, 2017. – 4 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/7096/1/255pdf.PDF>.

17. Яковенко Р. В. Активізація контролю знань з паралельного вивчення економіки та англійської мови / Р. В. Яковенко. – Кропивницький : ЦНТУ, 2018. – 8 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/7414/1/301pdf.PDF>.

18. Яковенко Р. В. Допоміжна частина з паралельного вивчення економіки та англійської мови / Р. В. Яковенко. – Кропивницький : ЦНТУ, 2018. – 11 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/7415/1/302pdf.PDF>.

19. Яковенко Р. В. Економічні категорії, економічні показники та економічні закони : навчальний посібник з курсу «Основи економічної теорії» для технічних спеціальностей / Р. В. Яковенко. – Кропивницький : ЦНТУ, 2018. – 20 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/7416/1/303pdf.PDF>.

20. Яковенко Р. В. Анотація курсу „Основи економічної теорії” для технічних спеціальностей / Р. В. Яковенко. – Кропивницький : ЦНТУ, 2018. – 7 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/7394/1/293pdf.PDF>.

21. Яковенко Р. В. Страхування як важіль впливу на демографічні процеси / Роман Яковенко // Зовнішня торгівля : право та економіка. – К. : Українська академія міжнародної торгівлі. – 2007. – № 5 (34). – С. 134–137.

22. Яковенко Р. В. Грошово-кредитні важелі впливу на демографічні процеси / Роман Яковенко / Підприємництво, господарство і право. – К. :

Інститут приватного права і підприємництва АПрН. – 2007. – № 2 (134). – С. 149–152.

23. *Яковенко Р. В.* Актуальні проблеми банківської системи України / Р. В. Яковенко, К. Ю. Полоз // Економіка : проблеми теорії та практики : зб. наук. праць : в 9 т. – Дніпропетровськ : ДНУ. – 2010. – Вип. 263. – Т. III. – С. 708–712.

24. *Яковенко Р. В.* Страхування як важіль впливу на демографічні процеси / Роман Яковенко // Формування конкурентоспроможного страхового ринку України в умовах глобалізації : II Міжнародна науково-практична конференція : Зб. наук. пр. асп. та студ. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2006. – 193 с. (с. 188–190).

25. *Яковенко Р. В.* Актуальні заходи антиінфляційної політики на сучасному етапі / Р. В. Яковенко, М. Г. Чередніченко // *Materialy VIII mezinarodni vedecko-prakticka konference* [„Efektivni nastroje modernich ved – 2012”]. (Прага, Чехія, 27 березня – 5 квітня 2012 р.). – Praha : Publishing House „Education and Science” s.r.o., 2012. – Dil 11 : *Ekonomicke vedy*. – С. 85–88.

26. *Яковенко Р. В.* Об’єктивні та суб’єктивні перешкоди на шляху реалізації монетарної політики / Р. В. Яковенко, В. В. Каліч // *Матеріали за 10-а международна научна практична конференция* [„Бъдещите изследвания – 2014”]. (Софія, Болгарія, 17-25 лютого 2014 р.). – София : „Бял ГРАД-БГ” ООД, 2014. – Том 10 : *Икономики*. – С. 30–32.

27. *Яковенко Р. В.* Перешкоди на шляху реалізації монетарної політики України / Р. В. Яковенко, В. В. Каліч // *Materialy X mezinarodni vedecko-prakticka konference* [„Veda a technologie : krok do budoucnosti – 2014”]. (Прага, Чехія, 27 лютого – 5 березня 2014 р.). – Praha : Publishing House „Education and Science” s.r.o., 2014. – Dil 9 : *Ekonomicke vedy*. – С. 76–78.

28. *Яковенко Р. В.* Конвертованість валюти та економічна безпека держави / Р. В. Яковенко, К. О. Новакова // *Тези доповідей студентів і магістрантів на XLVIII науковій конференції 17 квітня 2014 року*. – Кіровоград : КНТУ, 2014. – С. 76–80.

29. *Яковенко Р. В.* Оцінка функціонування комерційних банків в Україні / Р. В. Яковенко, С. М. Казак // *Materialy X mezinarodni vedecko-prakticka konference* [„Vedecky prumysl evropskeho kontinentu – 2014”]. (Прага, Чехія, 27 листопада – 5 грудня 2014 р.). – Praha : Publishing House „Education and Science” s.r.o., 2014. – Dil 7 : *Ekonomicke vedy*. – С. 14–16.

30. *Яковенко Р. В.* Політика НБУ в концепції національної безпеки України / Р. В. Яковенко // *Сучасні тенденції розвитку світової економіки : збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції 26 травня 2017 р., м. Харків*. – Т. 1. – Харків : ХНАДУ, 2017. – С. 116–117.

31. *Яковенко Р. В.* Політичні фактори інфляції в Україні [Електронний ресурс] / Р. В. Яковенко // *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „СТРАТЕГІЯ ПІДПРИЄМСТВА : ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ КОНТЕКСТ, 16-17 листопада 2017 р., м. Київ, КНЕУ*

ім. В. Гетьмана. – Секція 2. – Режим доступу : http://feu.kneu.edu.ua/ua/confere_nce/mijnar_16_17/.

32. Яковенко Р. В. Специфіка регіональної інфляції та її наслідки / Р. В. Яковенко, Д. М. Гіцеларь // Україна – територія можливостей для розвитку підприємництва : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції [Економічні перспективи підприємництва в Україні], (26–27 жовтня 2017 р., м. Ірпінь) : у 2 ч. Ч. 1. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2017. – С. 230–232.

33. Яковенко Р. В. Інституціональні фактори становлення сучасних грошей / Р. В. Яковенко // Освіта, менеджмент і бізнес : світовий вимір. Серія : економічні науки. – К. : Українсько-американський гуманітарний інститут „Вісконсинський міжнародний університет (США) в Україні. – 2011. – № 4. – С. 35–41.

34. Яковенко Р. В. Структура та сучасний стан грошової системи України / Р. В. Яковенко, І. Ю. Брик // Розвиток економічної думки : зб. наук. праць. – Кіровоград : „Поліграф-сервіс”. – 2014. – Вип. 7. – С. 88–97.

35. Яковенко Р. Не така й вже страшна інфляція / Р. Яковенко // Газета „Народне слово”. – 2001. – 31.07. – С. 2.

36. Яковенко Р. Про гривню, банки й гроші МВФ / Р. Яковенко // газета Народне слово. – 2016. – 4 серпня. – С. 5.

37. Яковенко Р. Інфляція та загальна теорія грошового обігу в контексті сучасного політичного процесу [Електронний ресурс] / Р. Яковенко. – Режим доступу : <https://surmasite.wordpress.com/2017/08/11/інфляція-та-загальна-теорія-грошовог/>. – Назва з титул. Екрану.

38. Яковенко Р. В. Механізм грошово-кредитного впливу на демографічні процеси [Електронний ресурс] / Р. В. Яковенко. – Режим доступу : <http://tusovka.kr.ua/news/2017/09/18/mehanizm-groshovo-kreditnogo-vplivu-na-demografichni-protsesi>. – Назва з титул. Екрану.

39. Яковенко Р. В. Людський потенціал та ринкові чинники його відтворення [Електронний ресурс] / Р. В. Яковенко. – Режим доступу : <http://tusovka.kr.ua/news/2018/01/28/ljudskii-potentsial-ta-rinkovi-chinniki-iogo-vidtvorennya>. – Назва з титул. Екрану.

40. Яковенко Р. Яким чином НБУ погіршує стан стан національної безпеки України [Електронний ресурс] / Р. Яковенко. – Режим доступу : <http://rk.kr.ua/jakim-chinom-nbu-pogirshue-stan-natsionalnoi-bezpeki-ukraini>. – Назва з титул. екрану.